

มุมวิธีวิจัย

Methodology Corner

ข้อควรตระหนักในการทำงานภาคสนามด้านมานุษยวิทยา

กานติมา วิชชวรนนท์ (ศศ.ม.)*

ศรวณีย์ อวนศรี (วท.ม.)*

* สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ

** กองระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค*** กองระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค

นิจันท์ ปาณะพงศ์ (ศศ.ม.)*

ระพีพงศ์ สุพรรณไชยมาตย์ (Ph.D)*

มานุษยวิทยา (anthropology) คือ ศาสตร์แห่งการทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์และติดตามผู้คนเพื่อศึกษาปรากฏการณ์หนึ่งๆ ผ่านการอยู่ในภาคสนามเป็นเวลานานและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน งานศึกษาลักษณะนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่นักมานุษยวิทยามักจะทำการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant-observation) หรือการฝังตัว (immersion) ด้วยการเข้าไปคลุกคลีอยู่อาศัยกับคนในสังคมนั้นๆ และนำข้อมูลจากการทำงานภาคสนามมาเขียนเรียบเรียงเรียกว่า “งานชาติพันธุ์นิพนธ์ (ethnography)” หรือ “การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา” ethnography จึงเป็นการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ในด้านวัฒนธรรม มีการพรรณนา หรือบันทึกรายละเอียดของวัฒนธรรมนั้นเพียงวัฒนธรรมเดียว ส่วน Ethnology เป็นการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี มีการเปรียบเทียบสองวัฒนธรรมขึ้นไป Malinowski ได้อธิบายวิธีการศึกษารูปแบบนี้ไว้ในหนังสือ Argonauts of the western pacific ที่กลายมาเป็นตำราของนักมานุษยวิทยารุ่นหลัง และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้วิชามานุษยวิทยาก้าวสู่ความเป็นวิชาชีพ⁽¹⁾ วิธีการวิจัยทางมานุษยวิทยาจึงแตกต่างจากการวิจัยเชิงปริมาณที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์หนึ่งๆ โดยใช้ข้อมูลสถิติในการวิเคราะห์หรืออธิบาย⁽²⁾

ศาสตร์ทางมานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างมีพลวัต และเชื่อว่าวัฒนธรรมมีความหลากหลาย ไม่มีวัฒนธรรมใดดีเด่นหรือเลวร้ายไปกว่ากัน ทุกวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมสัมพันธ์ ดังนั้น นักมานุษยวิทยาจึงต้องอยู่ตรงกลางระหว่างวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ และมนุษย์ และควรระวังอคติทางชาติพันธุ์ (ethnocentrism) ในการตีความและทำความเข้าใจ⁽³⁾ ศาสตร์ทางมานุษยวิทยามีการประยุกต์เข้ากับหลายสาขาวิชา เช่น มานุษยวิทยา-การแพทย์ (medical anthropology) เดิมมักให้ความสนใจการแพทย์พื้นบ้านและโรคในฐานะความเชื่อ กระทั่งเริ่มมีบทบาทชัดเจนขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อโรคเขตร้อนกลายเป็นปัญหาที่ได้รับความสนใจ นักมานุษยวิทยาได้ทำการศึกษามิติทางสังคมวัฒนธรรมของโรคเขตร้อนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมาลาเรีย โรคเรื้อน โรคพยาธิ และโรคเท้าช้าง เป็นต้น นอกจากนี้ งานชาติพันธุ์วรรณายังนำมาใช้ในทางการแพทย์ทั้งบทบาทในฐานะผู้ตรวจสอบโรค การจัดการศพ การดูแลผู้ป่วย หรือการเตรียมพร้อมรับมือ เป็นต้น การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาจึงเป็นการทำความเข้าใจแบบแผนการปฏิบัติทางวัฒนธรรมอันเป็นเหตุของการเกิดโรคหรือการระบาดเพื่อเข้าใจ ควบคุม และแก้ปัญหาของโรคที่ต้นทาง⁽⁴⁾ รวมถึง มานุษยวิทยาว่าด้วยนโยบายสาธารณะที่ทำ

ความเข้าใจเรื่องอำนาจ สถาบัน อุดมการณ์ วาทศิลป์ และ วาท-กรรมการเมืองของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกกับท้องถิ่น⁽⁵⁾

วิธีการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการสังเกตและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนตามความจำเป็นของพื้นที่โดยตรง⁽⁶⁾ ดังนั้น การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา มีข้อควรตระหนักสำคัญ ๆ อย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ (1) ความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม (cultural sensitivity) (2) จริยธรรมทางการวิจัย (research ethics) (3) การสร้างความสัมพันธ์ (building rapport) (4) ความยืดหยุ่นในการลงภาคสนาม (resilience of fieldwork) และ (5) การสะท้อนย้อนคิด (reflexivity)⁽²⁾ โดยข้อควรระวังจะขึ้นอยู่กับแต่ละขั้นตอนของการวิจัย

ก่อนการลงภาคสนาม นักมานุษยวิทยาควรตระหนักเรื่องความอ่อนไหวของแต่ละสังคมวัฒนธรรมเป็นที่ตั้ง⁽⁷⁾ เนื่องจากแต่ละพื้นที่วิจัยประกอบด้วยผู้คนหลากหลายความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และอคติ การทำงานภาคสนามจึงต้องทำความเข้าใจโครงสร้างสังคมและเรียนรู้ความหมายในสังคมผ่านทางมุมมองของเจ้าของวัฒนธรรม ดังนั้น การได้มาซึ่งข้อมูลและบทบาทของนักมานุษยวิทยาจึงเป็นสิ่งที่ต้องพึงระลึกถึงเสมอ เพราะ “แรกเข้าสนาม” และ “ตำแหน่งแห่งที่ (position)” ของนักมานุษยวิทยา มีผลต่อการรวบรวมข้อมูลและการสร้างเครือข่าย นักมานุษยวิทยามีตำแหน่งแห่งที่อย่างไรจึงขึ้นอยู่กับว่าเราใช้วิธีการวิจัยไปเพื่ออะไร การมีปฏิสัมพันธ์และการสร้างสายสัมพันธ์ (building rapport) กับสมาชิกในชุมชนด้วยความเคารพและแสดงความเข้าใจในขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่นของพวกเขาที่มีส่วนทำให้ความสัมพันธ์เหล่านี้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเช่นกัน⁽³⁾

ในขณะที่ลงภาคสนาม ความยืดหยุ่นในสนามเป็นเทคนิคหนึ่งในการลงพื้นที่ วิธีการได้มาซึ่งข้อมูลจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความรู้ และความสามารถส่วนบุคคลของนักมานุษยวิทยา การทำงานภาคสนามและปฏิบัติตัวให้กลืนกลายเป็นกับสนามจึงไม่มีรูปแบบตายตัว

ในงานภาคสนามเชิงชาติพันธุ์วรรณา นักมานุษยวิทยาต้องปรับกลยุทธ์ให้เหมาะกับสถานการณ์ของพื้นที่ศึกษา การมีความยืดหยุ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถตอบสนองต่อความท้าทายใหม่และสิ่งที่ไม่คาดคิด เพราะชุดข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาจะได้รับมาขึ้นอยู่กับช่วงเวลา สถานที่ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

การทำงานภาคสนามที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่างบทบาทของผู้เข้าร่วม และผู้สังเกตการณ์ นักมานุษยวิทยาต้องมีส่วนร่วมกับชุมชนในฐานะผู้สร้างความสัมพันธ์ เรียนรู้และคิดอย่างเจ้าของวัฒนธรรม สิ่งนี้เรียกว่า มุมมองจากวงในหรือก็คือมุมมองของผู้ถูกวิจัย⁽⁸⁾

เมื่อนักมานุษยวิทยาได้เรียนรู้ ทำความเข้าใจผ่านกรอบของทฤษฎีแล้วจึงนำไปตีความและวิเคราะห์ในมุมมองคนนอกหรือก็คือตัวผู้วิจัยที่เป็นคนนอกพื้นที่นอกวัฒนธรรมของการศึกษา บทบาทสองประการนี้ช่วยให้เข้าใจชุมชนได้อย่างถ่องแท้และสามารถวิเคราะห์ชุมชนผ่านมุมมองที่หลากหลายได้บนความจริงของสังคมนั้น ๆ⁽⁸⁾ โดยในกระบวนการวิเคราะห์นี้ นักมานุษยวิทยาควรใช้การสะท้อนย้อนคิดเพื่อตรวจสอบอคติ สมมติฐาน และตำแหน่งแห่งที่ของตนเองอย่างมีวิจารณญาณ การสะท้อนย้อนคิดจะช่วยลดอคติของนักมานุษยวิทยาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการทำงานภาคสนาม และยังเป็น การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ช่วยเพิ่มความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยได้⁽²⁾

กล่าวโดยสรุป คือ ในการทำงานภาคสนามด้านมานุษยวิทยา นักวิจัยกับผู้ถูกวิจัยเป็นตัวกำหนดการทำงานและการได้มาซึ่งข้อมูล ผ่านการสร้างเชื่อมโยง ความไว้วางใจ ทำให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกและข้อมูลที่เป็นจริง เพื่อให้คุณภาพของข้อมูลที่รวบรวมไว้ใช้เป็นหลักฐานที่อธิบายความแตกต่างทางวัฒนธรรมและใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา บทบาทของนักมานุษยวิทยาในฐานะทั้งผู้เข้าร่วมและผู้สังเกตการณ์เป็นตัวกำหนดวิธีการและวิเคราะห์บริบททางวัฒนธรรมอย่างครอบคลุมโดยใช้การสะท้อนย้อนคิด และความยืดหยุ่นในเทคนิค

การวิจัยช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถสำรวจความซับซ้อนและความไม่แน่นอนของปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ นักมานุษยวิทยาสามารถเปิดเผยข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความหลากหลายของวัฒนธรรมและพฤติกรรมมนุษย์ได้ บนพื้นฐานจริยธรรมการวิจัย (Research Ethics) และได้รับการยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลโดยคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

1. Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea [Internet]. 1979 [cited 2023 Jul 10]. Available from: <https://www.routledge.com/Argonauts-of-the-Western-Pacific-An-Account-of-Native-Enterprise-and-Adventure/Malinowski/p/book/9780415090940>
2. Bernard HR. Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches. 6th edition [Internet]. 2017 [cited 2023 Jul 13]. Available from: <https://rowman.com/ISBN/9781442268883/Research-Methods-in-Anthropology-Qualitative-and-Quantitative-Approaches-Sixth-Edition>
3. Vaddhanaphuti S. Anthropological research: theoretical perspective, methodological concern and the question of representation. *Journal of Research Methodology* 2001;14(3):231-57.
4. Singer M. Anthropology of infectious disease 2015 [Internet]. [cited 2023 Jul 10]. Available from: <https://www.routledge.com/Anthropology-of-Infectious-Disease/Singer/p/book/9781629580449>
5. Wedel JR, Feldman G. Why an anthropology of public policy? *Anthropology Today* [Internet]. 2005 [cited 2023 Jul 11];21(1):1-2. Available from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.0268-540X.2005.00321.x>
6. Black GB, van Os S, Machen S, Fulop NJ. Ethnographic research as an evolving method for supporting healthcare improvement skills: a scoping review. *BMC Medical Research Methodology* 2021;21(1):274.
7. Resnicow K, Baranowski T, Ahluwalia JS, Braithwaite RL. Cultural sensitivity in public health: defined and demystified. *Ethnicity & Disease* 1999;9(1):10-21.
8. Mostowlansky T, Rota A. Emic and etic. In: *Cambridge encyclopedia of anthropology* [Internet]. 2021 [cited 2023 Jul 10]. Available from: <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/emic-and-etic>